

Ιστορία του Αραβοϊσλαμικού Πολιτισμού

Ενότητα 4: Από την Οθωμανική αυτοκρατορική ιδεολογία στον Τουρκικό Εθνικισμό

Δημήτριος Σταματόπουλος

Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Οθωμανισμός [1]

Πρώτο ρεύμα μεταρρυθμίσεων:

- φορείς Σουλτάνοι, όπως ο
 - Σελίμ Γ΄ (1789-1806) και
 - Μαχμούτ Β΄ (1807-1839)
- 1856: Επινόηση ή επαναδιοργάνωση των μιλλέτ;

Οθωμανισμός [2]

- **Δεύτερο ρεύμα μεταρρυθμίσεων:**
- 1856-1876: Οθωμανισμός (φορείς: εκπρόσωποι της πολιτικής γραφειοκρατίας και κυρίως οι Μεγάλοι Βεζίρηδες: Μεχμέτ Ρεσίτ πασά, Αλή πασά, Φουάτ πασά).
- η νέα «εθνική» ταυτότητα («Οθωμανική») βασίζεται στις υπάρχουσες θρησκευτικές.

Οθωμανισμός [3]

- **Νέοι Οθωμανοί (1867-1878):** «εσωτερική αντιπολίτευση» του Οθωμανισμού (Σινασί, Ναμίκ Κεμάλ, Αλί Σουαβί)
 - **Σινασί:** εκπρόσωπος του δυτικού ορθολογισμού του 18^{ου} αιώνα, φίλος του Αλή πασά.
 - **Ναμίκ Κεμάλ:** Στάση έναντι του Ισλάμ ως μη αντιπαρατιθέμενου στον εκσυγχρονισμό (κοινοβουλευτισμός, αντιπροσωπευτικό σύστημα διακυβέρνησης).
 - **Αλί Σουαβί (1839-1878):**
 - “άμεση ισλαμική δημοκρατία” χωρίς προσφυγή σε κοινοβουλευτικούς θεσμούς, και
 - πρόδρομος του Παντουρκισμού

Πανισλαμισμός [1]

1876-1908: Πανισλαμισμός: (φορείς: Αμπντούλ Χαμίτ Β΄)

- **άρθρο 3 του Συντάγματος του 1876:** ρητή αναφορά στο «υψηλό ισλαμικό χαλιφάτο» (είχε νόημα κυρίως ως **στοιχείο εσωτερικής πολιτικής**, αφού π.χ. ο σουλτάνος του Μαρόκου είχε ανάλογες βλέψεις και απευθυνόταν επίσης στους αραβικούς πληθυσμούς. Είχε πάντως επιρροή στους μουσουλμάνους της **Ρωσίας** και της **Ινδίας**: πράκτορες Ιάβα, Ιράν, Τουρκεστάν, Κίνα, Ινδία, Αφρική).

Πανισλαμισμός [2]

- Απάντηση στην αυξανόμενη επιρροή των χριστιανικών Δυτικών Μεγάλων Δυνάμεων στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας (**Βρετανοί**: Σίιτες του Ν. Ιράκ και της Αραβίας, **Γάλλοι**: Συρία και Λίβανος, **Αυστροουγγαρία** και **Ρωσία**: Βαλκάνια, **Ιταλία**: Αλβανία και Λιβύη).
- Πολιτική ενίσχυσης της **οθωμανικής κουλτούρας** (επικοινωνίες, σχολεία).

Πανισλαμισμός [3]

Ο Πανισλαμισμός του Χαμίτ πρέπει να θεωρηθεί ως **το πλαίσιο ανάπτυξης του αραβικού εθνικισμού**: ταυτόχρονα απάντηση και αποτέλεσμα:

1. Αιγυπτιακή κρίση 1881-2.
2. Ρόλος Αχμέτ Ουραμπί (ή Αραμπί πασά) στη διάδοση του αραβισμού στη Συρία.
3. Ρόλος άραβα θρησκευτικού ηγέτη Αμπουλχουντά ως σύμβουλος του Χαμίτ, 1880-1908 (μέσω αυτού ενίσχυση σουφιστικού τάγματος στη Συρία εναντίον τοπικού εθνικιστικού κινήματος).

Πανισλαμισμός [4]

Ρόλος των Μουσουλμάνων προσφύγων από τη Ρωσική αυτοκρατορία στην ανάπτυξη του Τουρκικού Εθνικισμού

- **1859:** η Ρωσία στον Καύκασο: 800000 τουρκογενείς Καυκάσιοι (Κιρκάσιοι κ.α.) εκδιώκονται από τη Ρωσία και εγκαθίστανται στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Δεκαετία 1880: εκστρατεία εκρωσισμού στην Κεντρική Ασία, ο «Λευκός Σουλτάνος» και η ρωσική πολιτική προστασίας των μουσουλμανικών πληθυσμών που μετανάστευσαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία

- **1897:**
 - i. **το Συμβούλιο Εποπτείας των Ιερών Κειμένων** απαγόρευσε την έκδοση του Κορανίου από μουσουλμάνους ρώσους υπηκόους στην τουρκική διάλεκτο του «κασγκάρ».
 - ii. απαγόρευσε την αγορά ακινήτων στους **Ιερούς Τόπους** (Χετζάζη και Μεδίνα).

Πανισλαμισμός [5]

- Σύμφωνα με τον Selim Deringil, σύγχρονο τούρκο ιστορικό, μπορεί κανείς να θεωρήσει την εχθρική συμπεριφορά του Οθωμανικού κράτους έναντι των μουσουλμάνων αυτών ως προϋπόθεση για την ανάπτυξη ενός είδους “πρωτο-εθνικισμού”.

Πανισλαμισμός [6]

- Ομοιότητα των μοντέλων του Αμντούλ Χαμίτ με αυτό της Γερμανίας και της Ιαπωνίας
- **1894: επιβολή της χρήσης της τουρκικής δημοτικής γλώσσας στα σχολεία της αυτοκρατορίας (απαλλαγμένη κατά το δυνατόν από περσικά και αραβικά δάνεια).**
- **Η συζήτηση για τη γλώσσα-πλαίσιο ανάπτυξης του Παντουρκισμού (διάλεκτος Τσαγκατάι της Κεντρικής Ασίας ή διάλεκτος Ανατολίας;)**

Παντουρκισμός [1]

Παντουρκισμός: ένωση όλων των Τούρκων – Τουρκισμός

- **Ρόλος του Ρωσικού Συνδέσμου:** των διανοουμένων δηλαδή που ήρθαν από τη Ρωσία (β' μισό 19ου αιώνα)
- **Cadidism;** εκσυγχρονιστικό κίνημα που ευνόησε τουρκική εθνική αφύπνιση στη Ρωσία (αναμόρφωση εκπαιδευτικού συστήματος – προαγωγή τοπικών τουρκικών διαλέκτων σε γλώσσες). Κύριος εκπρόσωπος:
- **Ισμαήλ Γκαπρίνσκι (1851-1914),** τάταρος καταγόμενος από την Κριμαία (εκδότης εφημερίδας Tercuman 1883: **“Dilde, Fikirde, İşte Birlik”**).

Παντουρκισμός [2]

- **Yusuf Akçura:** Γεννήθηκε στην πόλη Σιμπίρσκ. 1883: Κωνσταντινούπολη, 1897: απόφοιτος Στρατιωτικής Ακαδημίας, 1898: εξορίζεται στη Λιβύη, 1902: επιστροφή στη Ρωσία.
- **1903: Πραγματεία για τα ιστορικά θεμέλια του Οθωμανικού Κράτους:** «Οι απόπειρες των Νεότουρκων να δημιουργήσουν ένα οθωμανικό έθνος είναι αδιέξοδες. Ο μοναδικός δρόμος που μπορούμε να ακολουθήσουμε είναι ο εθνικισμός».

Παντουρκισμός [3]

1904, Κάιρο: Üç Tarzi Siyaset («Τρία είδη πολιτικής»):

- 1. Osmanlilik (Οθωμανισμός):** είδος «πολιτικού εθνικισμού» το οποίο ο Α. καταδίκασε. Η Οθωμανική αυτοκρατορία κατ' αυτόν θα μετατρεπόταν σε Η.Π.Α. Υπενθύμιση της φυλετικής καταγωγής των εθνών στην Ευρώπη (επίδραση γερμανικού ρομαντισμού και κυρίως του πολέμου του 1871: η Γερμανία, κράτος αρχέτυπο του ανατολικοευρωπαϊκού «εθνοτικού» εθνικισμού, νικά τη Γαλλία, κράτος αρχέτυπο του δυτικοευρωπαϊκού «εδαφικού» εθνικισμού).

Παντουρκισμός [4]

- 2. Islamcılık (Ισλαμισμός):** τον θεωρεί επίσης δυτικοευρωπαϊκής προέλευσης (λόγω της υποστήριξής του από τους Νέους Οθωμανούς και Αμπντούλ Χαμίτ). Επισήμανε τις εσωτερικές διαφοροποιήσεις του μουσουλμανικού κόσμου (διαφορετικές σχολές κλπ.)
- 3. Türkçülük (Τουρκισμός):** Ενότητα Τούρκων Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Κεντρικής Ασίας, με το Ισλάμ να παίζει καθοριστικό ρόλο στον «εκτουρκισμό» πολλών από αυτών. Υπενθύμιση του ένδοξου παρελθόντος: Ογούζ, Τζένγκις Χαν, Ταμερλάνος κλπ.

Παντουρανισμός

- **Παντουρανισμός:** παραλλαγή με άλλες όμως συντεταγμένες: Τουράν/Ιράν, συμμαχία Φιννοούγγρων.

Τουρκικός Εθνικισμός [1]

- **Τουρκικός Εθνικισμός: Νεότουρκοι**
(Επιτροπή για την Ένωση και την Πρόοδο+ Φιλελεύθεροι) – Κεμαλικό καθεστώς.

Τουρκικός Εθνικισμός [2]

Ziya Gökalp: θεωρητικός της «Επιτροπής για την Ένωση και την Πρόοδο» από το Ντιγιαρμπακίρ.

- Διάκριση «**πολιτισμού**» (υπερεθνικός) και «**κουλτούρας**» (εθνική-τοπική).
- Η ισλαμικά «**ορθή**» **κοινωνική οργάνωση** ήταν **όψεις της αραβικής κουλτούρας** (αλληλεξάρτηση ισλαμικής κοινότητας και κράτους). Για αυτόν έπρεπε τα δύο να χωριστούν: η νομοθετική εξουσία να μην υποτάσσεται στο «σεριάτ», το κράτος έπρεπε να διαχωριστεί από τη θρησκεία.
- Το **Ισλάμ έπρεπε να μετατραπεί σε καθαρά «ηθική θρησκεία**»: η θρησκεία δεν περιλαμβανόταν στον ορισμό του «πολιτισμού» που έδινε άρα μπορούσε κανείς να δανειστεί στοιχεία από τη Δύση χωρίς αντιφάσεις.

Τουρκικός Εθνικισμός [3]

1916: Υπόμνημα προς την Επιτροπή:

1. απομάκρυνση **Σειχ-ουλ-ισλάμ** από το υπουργικό συμβούλιο και περιορισμό των δικαιοδοσιών του στη θρησκευτική σφαίρα.
2. κατάργηση των **βακουφίων**.

Τουρκικός Εθνικισμός [4]

Ο Γκιοκάλπ ωστόσο αναγνώριζε τη σημασία του Ισλάμ στην ενίσχυση του τουρκικού πατριωτισμού: απλώς η θρησκεία υπαγόταν στα συμφέροντα του τουρκικού έθνους που κατ' αυτόν αποτελούσε το τελευταίο οχυρό του.

Σύνθεση:

1. **Τουρκική εθνική ταυτότητα** (κουλτούρα Ανατολίας).
2. **Ισλάμ**: υπόθεση ατομικής συνείδησης και συμβατό με τις κατακτήσεις του «Ευρωπαϊκού πολιτισμού»:
 - i. **Από τη Δύση**: έπαιρνε μόνο τις «υλικές» κατακτήσεις.
 - ii. **Από το Ισλάμ**: έπαιρνε μόνο τη θρησκευτική πίστη.

Τουρκικός Εθνικισμός [5]

- **«Θρησκευτικός Τουρκισμός»:** χρήση τουρκικής στις θρησκευτικές λειτουργίες.
- **Κριτική όλων αυτών των ρευμάτων από την θεωρητική προσέγγιση.**
- **«Εδαφικός» ή «Εθνοτικός» Εθνικισμός;**

Τέλος Ενότητας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ